Дощенко О.В.аспірант кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки
*Херсонський національний технічний університет***Doshchenko Olena**Postgraduate Student at the Department
of Economics, Entrepreneurship and Economic Security
Kherson National Technical University

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Дощенко О.В. Методичні основи ефективного розвитку підприємства. У статті розглядається актуальне питання використання методичних основ для оцінки ефективності розвитку підприємства. На початку дослідження розглянуто еволюцію поглядів учених на зміст поняття «розвиток підприємства». У ході дослідження наукових праць вітчизняних учених було умовно виділено два підходи до визначення поняття «ефективність діяльності підприємства»: категоріальний та економічний. Окремо наведено тлумачення поняття «ефективність розвитку підприємства» та виявлено, що в межах економічного підходу поняття ефективності діяльності повинно розглядатися у формі співвідношення отриманого результату і витрачених ресурсів. Для аналізу показників ефективності діяльності підприємства описано існуючі методичні підходи з використанням статистичного методу. Установлено, що за допомогою z-трансформації вибраних для дослідження показників можна аналізувати в комплексі абсолютно різнорідні величини. Проведено z-трансформацію п'яти показників ефективності діяльності умовного підприємства. Графічно відображено можливість порівняння стандартизованих показників ефективності підприємства харчової промисловості.

Ключові слова: розвиток підприємства, методологія оцінки ефективності, діяльність підприємства, витрата ресурсів, стандартизація показників.

Дощенко Е.В. Методические основы эффективного развития предприятия. В статье рассматривается актуальный вопрос использования методических основ для оценки эффективности развития предприятия. В начале исследования рассмотрена эволюция подходов ученых к содержанию понятия «развитие предприятия». В ходе исследования научных трудов отечественных ученых условно выделены два подхода к определению понятия «эффективность деятельности предприятия»: категориальный и экономический. Отдельно приведены толкования понятия «эффективность развития предприятия» и установлено, что в рамках экономического подхода все ученые сходятся на том, что понятие эффективности деятельности должно рассматриваться в форме соотношения полученного результата и затраченных ресурсов. Для анализа показателей эффективности деятельности предприятия описаны существующие методические подходы с использованием статистического метода. Установлено, что с помощью z-трансформации выбранных для исследования показателей можно анализировать в комплексе абсолютно разнородные величины. Проведена z-трансформация пяти показателей эффективности деятельности условного предприятия. Графически отражена возможность сравнения стандартизованных показателей эффективности предприятия пищевой промышленности.

Ключевые слова: развитие предприятия, методология оценки эффективности, деятельность предприятия, расход ресурсов, стандартизация показателей.

Doshchenko Olena. Methodical bases of effective development of the enterprise. At the beginning of the study it was emphasized that there are currently a significant number of publications on the problems of modern enterprise development, but many issues remain unresolved and require further research. The main purpose of the study is to analyze the approaches of well-known scholars to the interpretation of the essence of the concepts of «enterprise development» and «efficiency of enterprise development». Practical use of the method of standardized assessment (z-assessment) to assess the effective development of the enterprise is considered. In addition, the actual question of use of methodical bases for an estimation of efficiency of development of the enterprise is considered in the article. At the beginning of the study, the evolution of the approaches of scientists on the meaning of the concept of the «enterprise development». In the course of research of scientific works of the Ukrainian scholars, two approaches to the definition of the concept of «efficiency of the enterprise» were conditionally distinguished – categorical and economic. The interpretation of the concept of «efficiency of enterprise development» in the views of scholars is given separately. It is emphasized that within the economic approach, all scholars agree that the concept of efficiency should be considered in the form of the ratio of the result obtained and the resources expended.

For the analysis of indicators of efficiency of activity of the enterprise, the existing methodical approaches with use of a statistical method are described. It is established that by means of z-transformation of the indicators selected for research, it is possible to analyze in a complex heterogeneous sizes. The z-transformation of five indicators of efficiency of the conditional enterprise was carried out. The possibility of comparing standardized performance indicators of the food industry is graphically showed. The scientific novelty of this study is the classification of the concepts «enterprise development» and «efficiency of the enterprise», as well as the practical use of the method, which allows a comprehensive assessment and analysis of this concept.

Key words: enterprise development, efficiency assessment methodology, enterprise activity, resource consumption, standardization of indicators.

Постановка проблеми. Сьогодні існує значна кількість публікацій із проблем розвитку сучасного підприємства, але чимало питань залишаються досі невирішеними і потребують подальшого дослідження. Так, існують певні протиріччя у розкритті сутності поняття «розвиток підприємства» та його зв'язку з іншими економічними категоріями. Існуючі серед науковців різні підходи до трактування даного поняття значно ускладнюють порозуміння між ученими, тому актуальними залишаються обґрунтування економічного розвитку підприємства та детальне дослідження його суті [4, с. 21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поняття «розвиток» у категоріальному апараті теорії розвитку знайшло своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників Н. Афанасьєва, В. Рогожина, В. Рудика, І. Богатирьова, А. Капліної, Ю. Погорелова, О. Пашенко. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку підприємства, його функціонування та управління висвітлено у працях С. Дунди, В. Кифяк, М. Кушнер.

Формулювання завдання дослідження. Основною метою дослідження є аналіз підходів відомих вчених до трактування суті поняття «розвиток підприємства» та «ефективність розвитку підприємства»; практичне використання методу стандартизованої оцінки (z-оцінка) для оцінки ефективності розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний складник обґрунтування категорії «розвиток» докладно розглянутий у працях вітчизняних та закордонних дослідників. Економічний напрям дослідження розвитку має власні підходи до визначення, види та форми. Е. Коротков розглядав сутність поняття «розвиток підприємства» як сукупність змін, які ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища [2, с. 6]. Н. Афанасьєв та В. Рогожин тлумачать поняття «розвиток підприємства» як об'єктивну зміну тільки якісних характеристик системи. А. Авер'янова вважає, що досліджуване поняття розкриває рух від одного якісного стану до іншого, що викликане кількісними накопиченнями в об'єкті через якісні зміни. В. Рапопорт зазначає, що під розвитком слід розуміти якісні та кількісні зміни об'єкта розвитку в напрямі задоволення власних інтересів та зовнішніх вимог. Таке тлумачення визначає зміст досліджуваної категорії як зміни, що задовольняють внутрішні та зовнішні інтереси об'єкта. Ми погоджуємося з думкою про те, що розвиток – це неспинний рух уперед, досягнення нових, кращих за попередні параметри діяльності, що забезпечують ефективне функціонування підприємства [6, с. 103].

С. Мочерний трактує поняття «розвиток підприємства» як принцип і не включає у зміст розвитку процеси становлення системи та її переходу в якісно інший стан. Такі автори, як А. Черних, Ф. Хміль, О. Коршунова, В. Пономаренко, О. Пушкар, В. Тридід, розглядають поняття «розвиток підприємства» як узагальнений керований процес, але оминають його використання на рівні підприємства. Д. Євдокимова розглядає зміст поняття «розвиток підприємства» як динамічний циклічний процес, що має спірально-видну форму та проявляється кількісними та якісними змінами у структурі системи за збереження її цілісності.

В. Геєць трактує поняття «розвиток підприємства» як зростання показника розвитку економіки через довготривалі зміни, що супроводжуються змінами продуктивних сил. В. Шинкаренко та Н. Бурмака визначають поняття «розвиток підприємства» як незворотні якісні та структурні зміни, які дають змогу досягти якісно нового стану або соціально-економічного ефекту підприємству.

Н. Цопа стверджує, що зміст поняття «розвиток підприємства» має включати спрямовану закономірну зміну стану підприємства, що має властивості заощадження і зростання значень якості функціонування підприємства вище порога безпеки. С. Дунда запропонував визначати розвиток підприємства як сукупність спрямованих інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок протиріч у внутрішньому середовищі та впливу чинників зовнішнього середовища.

У своїх працях Ю. Погорелов указує, що зміст поняття «розвиток підприємства» має включати довготривалу сукупність процесів кількісних та якісних змін у діяльності підприємства, які призводять до поліпшення його стану за рахунок збільшення потенціалу підприємства, адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції. Л. Жилінська та О. Розумчук пропонують розглядати розвиток підприємства як процес, що є неперервним у часі, має планомірне протікання і супроводжується участю якісних та кількісних змін і в кінцевому підсумку призводить до виникнення якісно нового рівня існування з максимально ефективним доходом підприємства. Ю. Матішак під економічним розвитком підприємства визначає незворотні кількісні та якісні зміни, що відбуваються під впливом певних закономірностей та призводять до ефективного функціонування підприємства тривалий період [1, с. 185].

Аналізуючи підходи науковців до трактування суті поняття «ефективність розвитку підприємства», слід відзначити категоріальний підхід низки науковців. Так, Н. Власова тлумачить поняття «ефективність діяльності підприємства» як різницю між фактич-

ними і нормативними (цільовими) значеннями запропонованих критеріїв (темپ росту, розмір фінансового ефекту та його рентабельність). І. Олександренко визначає показники, що дають змогу визначити ефективність діяльності підприємства, як доцільно використовуються ресурси підприємства і демонструють співвідношення фінансових результатів із витратами для їх отримання.

Згідно з економічним підходом до трактування поняття «ефективність розвитку підприємства», можна навести підхід М. Бедринець, яка розуміє в досліджуваному понятті співвідношення між отриманими результатами та витраченими на її досягнення ресурсами, до того ж під час вимірювання ефективності ресурси можуть бути подані або в обсязі за їх первісною вартістю (застосовувані ресурси) або частиною їхньої вартості у вигляді виробничих витрат (виробничо-спожиті ресурси).

Таким чином, у межах економічного підходу всі вчені сходяться на тому, що поняття ефективності діяльності повинно розглядатися у формі співвідношення отриманого результату і витрачених ресурсів [3, с. 96].

Аналізуючи методичні основи оцінки ефективності діяльності підприємства, слід відзначити, що для цього застосовують стандартизовану оцінку (z-оцінку), що містить відносне розкидання значення, яке відображає відхилення величини значення за певний період від середнього. Для здійснення z-трансформації досліджуваних значень необхідно, щоб вони були нормально розподіленими. Для практичного використання назва-

ного методу оцінки ефективності розвитку підприємства проведемо z-трансформацію на прикладі показників умовного підприємства харчової промисловості. Критерії оцінки його ефективності представлено в табл. 1.

Значення середніх та середньоквадратичних відхилень показників ефективності діяльності підприємства харчової промисловості представлено у табл. 2.

Z-трансформацію проведемо за допомогою формули:

$$z = \frac{x - \bar{x}}{\sigma}$$

де $\bar{x}$ – середнє арифметичне критерію за певний період;

σ – середньоквадратичне відхилення.

Результати розрахунків у вигляді індексів по кожному з вибраних показників оцінки ефективності діяльності підприємства харчової промисловості наведено в табл. 3.

Отриманий набір показників можна легко нанести на один графік (пелюсткова діаграма) і використати для аналізу ефективності підприємства. Результати представимо на графіку на рис. 1.

Із рис. 1 видно, що за всіма вибраними критеріями досліджуване підприємство харчової промисловості найбільш ефективним було в 2020 р., а найнижчі показники ефективності підприємства продемонструвало в 2016 р. Падіння обсягів виробництва у 2017 р. можна пояснити різким зниженням продуктивності праці працівників. Дане явище могло виникнути, наприклад,

Таблиця 1

Показники ефективності діяльності підприємства за 2016–2020 рр.

Показник ефективності діяльності	2016	2017	2018	2019	2020
Продуктивність праці, тис грн/особу	84,2	66,8	57,1	71,2	83,8
Прибуток, тис грн	347,7	479,5	547,1	598,4	659,0
Обсяг виробництва продукції, тис тон	582,1	616,5	628,7	656,5	692,7
Рентабельність активів	0,26	0,28	0,32	0,31	0,45
Рентабельність власного капіталу, %	14	12	17	18	19

Джерело: розроблено автором за даними [8]

Таблиця 2

Значення середніх та середньоквадратичних відхилень показників ефективності діяльності підприємства харчової промисловості

Показник ефективності діяльності	Середнє	Дисперсія	Середньоквадратичне відхилення
Продуктивність праці, тис грн / ос.	73,2	106,58	10,1957
Прибуток, тис грн	526,15	11577,82	108,6732
Обсяг виробництва продукції, тис тон	635,43	1384,56	38,14536
Рентабельність активів	0,334	0,004234	0,06657
Рентабельність власного капіталу, %	14,7	9,84	3,1275

Джерело: розроблено автором за даними [8]

Таблиця 3

Результати Z-трансформації показників ефективності діяльності підприємства за 2016–2020 рр.

Показник ефективності діяльності	2016	2017	2018	2019	2020
Продуктивність праці, тис грн / особу	1,21	-0,73	-1,53	-0,22	1,08
Прибуток, тис грн	-1,59	-0,49	0,22	0,69	1,28
Обсяг виробництва продукції, тис тон	-1,48	-0,56	-0,19	0,63	1,64
Рентабельність активів	-1,44	-0,87	0,29	0,63	1,39
Рентабельність власного капіталу, %	-0,93	-1,54	0,48	1,17	0,79

Джерело: розроблено автором за даними [8]

Рис. 2. Схематичне зображення розрахованих індексів, що характеризують показники ефективності досліджуваного підприємства

Джерело: розроблено автором

унаслідок скорочення кількості працівників, зайнятих в основному виробництві. Причини можна встановити лише за допомогою глибшого аналізу підприємства за даний період із дослідженням складників, що впливають на обчислення показників, вибраних як критерії оцінки ефективності підприємства. У цьому полягає недолік зазначеного методу – неможливість деталізації впливу чинників на кінцевий результат без глибшого аналізу [5, с. 128].

Висновки. У результаті проведеного дослідження нами встановлено, що зміст поняття «розвиток підприємства» є складним за своєю суттю, під яким ми

розуміємо тривалу сукупність процесів кількісних та якісних змін, що виникають у результаті діяльності підприємства й призводять до збільшення потенціалу підприємства. Проведений аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що саме розвиток є найбільш широким поняттям, що включає поняття еволюції, еманції, діахронії, експлікації та частково генезису.

Науковою новизною даного дослідження є класифікація понять «розвиток підприємства» та «ефективність діяльності підприємства», а також практичне використання методу, що дає змогу комплексно оцінити і проаналізувати дане поняття.

Список використаних джерел:

1. Бедринєць М.Д. Ефективність діяльності суб'єктів підприємництва в сучасних умовах господарювання. *Бізнес Інформ*. 2013. № 4. С. 183–190.
2. Гречко А.В., Балагир Б.В. Дослідження шляхів підвищення ефективності управління виробничою діяльністю підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2016/18.pdf (дата звернення: 15.03.2021).
3. Жилінська Л.О. Теоретичні аспекти щодо управління розвитком підприємства. *Управління економікою: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 94–106.
4. Матішак Ю.І. Характеристика зв'язку поняття «розвиток підприємства» з іншими економічними категоріями. *Сучасні економічні системи: стан та перспективи* : тези доповідей VI Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф., м. Хмельницький 14–15 травня 2015 р. Хмельницький : ХКТЕІ, 2015. С. 20–21.
5. Олександренко І.В. Методичні підходи до діагностики ефективності діяльності підприємства. *Економічний форум*. 2013. № 4. С. 126–136.
6. Пашенко О.П. Стратегічне управління розвитком підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 2. Т. 2. С. 99–103.
7. Талавиря О.М. Теоретико-методологічні підходи економічного аналізу розвитку підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 1(2). С. 278–280.
8. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. Показники діяльності підприємств. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2021).

References:

1. Bedrynets M.D. (2013) Efektyvnist diialnosti subiektiv pidpriemnytstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Efficiency of business entities in modern business conditions]. *Biznes Inform*, vol. 4, pp. 183 – 190.

2. Hrechko A.V., Balahyr B.V. (2016) Doslidzhennia shliakhiv pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia vyrobnychoiu diialnistiu pidpriemstva [Research of ways to increase the efficiency of management of production activities of the enterprise]. *Efektyvna ekonomika*, vol. 2. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2016/18.pdf (accessed 15 March 2021).
3. Zhylynska L.O. (2014) Teoretychni aspekty shchodo upravlinnia rozvytkom pidpriemstva [Theoretical aspects of enterprise development management]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka*, vol. 2, pp. 94–106.
4. Matishchak Yu.I. (2015) Kharakterystyka zviazku poniattia «rozvytok pidpriemstva» z inshymy ekonomichnymy katehoriiami [Characteristics of the connection between the concept of "enterprise development" and other economic categories]. Proceedings of the *Suchasni ekonomichni systemy: stan ta perspektyvy*: VI Mizhnarodna naukovo-praktychnaia Internet-konferentsiia (Ukraine, Khmelnytskyj, May 14–15, 2015), Khmelnytskyj: KhKTEI, pp. 20–21.
5. Oleksandrenko I.V. (2013) Metodychni pidkhody do diahnozyky efektyvnosti diialnosti pidpriemstva [Methodical approaches to diagnostics of efficiency of enterprise activity]. *Ekonomichnyi forum*, vol. 4, pp. 126–136.
6. Pashchenko O.P. (2011) Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstva [Strategic management of enterprise development]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, vol. 2, no. 2, pp. 99–103.
7. Talavyrja O.M. (2015) Teoretyko-metodolohichni pidkhody ekonomichnoho analizu rozvytku pidpriemstva [Theoretical and methodological approaches to economic analysis of enterprise development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Ekonomika»*, vol. 1, no. 2, pp. 278–280.
8. State Statistics Service of Ukraine. Official site. Performance indicators of enterprises. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 15 March 2021).